

”Investera i ekoturismen istället”

– Om försörjning och fattigdom i en kambodjansk fiskeby

”Just invest in ecotourism”

– Livelihood and poverty in a Cambodian fishing village

Leonie Prevel

”Investera i ekoturism istället”

- Om försörjning och fattigdom i en kambodjansk fiskeby

”Just invest in ecotourism”

- Livelihood and poverty in a Cambodian fishing village

Leonie Prevel

Handledare: Göran Ek, Sveriges lantbruksuniversitet,
Institutionen för stad och land

Biträdande handledare: Kjell Hansen, Sveriges lantbruksuniversitet,
Institutionen för stad och land

Examinator: Malin Beckman, Sveriges lantbruksuniversitet,
Institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå, G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/Utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2018

Omslagsbild: Fiskare på Tonle Sap-sjön i gryningen. Foto: Leonie Prevel

Upphovsrätt: Samtliga bilder i arbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Kambodja, Kampong Phlouk, jämlikhet, fattigdom, fiskeby, fiske

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

FN:s första hållbarhetsmål är att avskaffa all form av fattigdom, överallt. Invånarna i fiskebyar i Kambodja lever ofta i fattigdom och deras liv påverkas av åtskilliga faktorer. Syftet med denna uppsats är att ta reda på hur byborna i en fiskeby försörjer sig och vilka utmaningar som finns mot att ta sig ur fattigdomen. Familjerna försörjer sig till stor del av fisket, men de har även en diversifierad inkomst från kompletterande källor. Det finns en vilja att diversifiera mer än vad de gör i dagsläget men många hindras av sin ekonomiska situation. Många fiskare har skuld till mellan-händer som är svåra att betala av eftersom fisken i sjön samtidigt minskar. De som har möjlighet flyttar när naturresurserna förstörs, men de som inte har råd blir kvar. I Kambodja finns det en utbredd syn om att det är de fattigas ansvar att själva ta sig ur fattigdomen istället för att man ska jämna ut de stora klyftorna i landet.

Nyckelord: Kambodja, Kampong Phloul, jämlikhet, fattigdom, fiskeby, fiske

Innehållsförteckning

1 Inledning	7
1.1 Syfte och frågeställning.....	7
1.2 Presentation av fältet	7
1.2.1 Historien i korthet	7
1.2.2 Kambodja idag	8
1.2.3 Mekongfloden och sjön Tonle Sap	9
1.2.4 Kampong Phlouk	10
1.3 Material och Metod	10
1.3.1 Intervjuer	11
1.3.2 Livslopsintervjuer.....	11
1.3.3 Urval.....	11
1.3.4 Språkbarriären och vägen genom den	12
1.3.5 Observationer.....	12
1.4 Analytiska ingångar.....	12
1.4.1 Fattigdom	12
1.4.2 Livelihoods	13
1.4.3 Globalisering	13
2 Hur försörjer sig byborna i Kampong Phlouk?	14
2.1 Vad är livelihoods?.....	14
2.2 Hur får hushållen sin försörjning?	15
2.3 Skillnader i inkomst.....	17
2.4 Vilka är stressfaktorerna och chockerna mot försörjningen?.....	17
2.5 Kan de återhämta sig från chockerna och stressen?	18
3 Globalisering eller polarisering?	21
3.1 De goda nyheterna först	21
3.2 Att leva i en diktatur	21
3.3 Rörelsefrihet.....	22
4 Fattiga och rika	24
4.1 Fattiga trots tillväxt	24
4.2 Var tar pengarna vägen då?	24
4.2.1 Fattigdom = hunger	25
4.2.2 Fattigdom är de fattigas fel.....	25
5 Till sist	28
6 Litteratur och Källor	29
6.1 Tryckta källor.....	29
6.2 Otryckta källor	29

Figurförteckning

<i>Figur 1. En kvinna sitter och rensar fisk och ignorerar turisterna som går förbi. Fotograf: Leonie Prevel, 2018.</i>	7
Figur 2. En turistbåt kör genom Kampong Phloul. Båtarna ligger och trängs vid flodens kant som är som minst nu under torrperioden. <i>Fotograf: Leonie Prevel, 2018.</i>	8
Figur 3. Planerade och slutförda dammar längs Mekongfloden under 2010.	9
Figur 4. Karta över Tonle Sap där man ser var Kampong Phloul och Kampong Khleang ligger.	10
<i>Figur 5. Jag, Leonie Prevel till vänster. Won Hok ky i mitten, min lokala guide från CBO:n. Min tolk Phou "Sai" Bunthann till höger. Fotograf: Leonie Prevel, 2018.</i>	11
Figur 6. Olika Fiskeredskap.	16
Figur 7. Plakat av Premiärminister Hun Sen som tittar ut över befolkningen han svikit. Fotograf: Leonie Prevel, 2018.	21

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att ta reda på hur byborna i Kampong Phloulk försörjer sig och vilka utmaningar som finns mot att ta sig ur fattigdom. Frågeställningarna jag har jobbat med är:

- Hur får byborna i Kampong Phloulk sin försörjning och kommer de kunna fortsätta försörja sig så långsiktigt?
- Hur påverkas invånarna i Kampong Phloulks försörjningsmöjligheter av globaliseringen?
- På vilka sätt är invånarna i Kampong Phloulk med i globaliseringen?

1.2 Presentation av fältet

Jag besöker Kambodja då det är som varmast på året. Nästan hundra båtar ligger strandade i en fåra där floden går under regnperioden. Överallt ligger plastflaskor, förpackningar, ölburkar och allt möjligt skräp som sjön lämnat efter sig när den sjunkit tillbaka. Det är ganska mycket folk på gatorna, barn som leker och kvinnor som går ärenden eller pratar med vänninnor. De ignorerar mig och jag känner mig verkligen som en *barang* – utlänning. Svetten rinner längs benen. "Lemon tea?" ropar en kvinna från ett av de få butiksständerna som står här. "Yes please!" ropar jag tillbaka, tacksam över

Figur 1. En kvinna sitter och rensar fisk och ignorerar turisterna som går förbi. Fotograf: Leonie Prevel, 2018.

att hon ser min plåga. En kvinna sitter och rensar fisk. Jag skulle vilja ta en bild, men det känns otrevligt att fota henne utan att fråga. Vi talar olika språk så det finns inget sätt att fråga på, dessutom verkar de vana vid turister. Inte för att jag är en turist, jag är här för att skriva mitt kandidatarbete. Jag tar bilden ändå. Jag tar mitt iste och klättrar upp den cirka 6 m långa trappan till huset som avslöjar hur högt vattnet blir på regnperioden. Medans jag håller intervjuer åker turistbåtar förbi i floden som den här tiden på året ser ut som kaffe med mjölk. Mina informanter ignorerar dem för det mesta, men jag vinkar och turisterna tar bilder. Det känns som att vara på zoo, fast på fel sida av glaset.

1.2.1 Historien i korthet

Efter Kambodjas självständighet från Frankrike 1953 leddes landet av Prins Sihanouk. 1970 avsattes han i en statskupp stödd av USA (Daleke, 2016). Men landet är tyvärr kanske mest känt för **Röda Khmerernas** skräckvälde 1975-79, lett av Pol Pot. De står för det mest extrema brott mot mänskligheten utfört av en kommunistisk regim. Ca 1,7 miljoner människor dödades under endast 4 år, vilket motsvarar 20 procent av den dåvarande befolkningen genom avrättningar och den svält deras politik orsakade (Alm, 2017, 71). De som förföljdes och avrättades var främst akademiker och intellektuella vilket har lett till att landet senare har haft lärarbrist och en lågutbildad befolkning. Även oliktänkare och andra etniska grupper, bl.a. vietnameser, avrättades.

Detta ledde till att vietnameserna invaderade Kambodja 1979 och drev bort Röda Khmererna, som emellertid fortsatte som en gerilla vid gränsen till Thailand fram till 1999 (Globalis, 2013). I mitt fältarbete ställde jag inte en enda fråga om Röda Khmererna, men i stort sett alla mina informanter berättade hur deras familj hade drabbats på den tiden. Oftast hade de inte fått tillgång till skola eller så hade de fått göra militärtjänstgöring i den efterföljande regimen. Efter Röda Khmerernas fall var Kambodja lydstat till Vietnam i tio år till dess demokratisering 1993. Då valdes ledaren för Cambodia Peoples Party (CPP), **Hun Sen**, till premiärminister. Han har fortsatt vara landets premiärminister sedan dess, och under tiden har hans styre utvecklats åt ett allt mer auktoritärt håll (Daleke, 2016).

Figur 2. En turistbåt kör genom Kampong Phlouk. Båtarna ligger och trängs vid flodens kant som är som minst nu under torrperioden. *Fotograf: Leonie Prevel, 2018.*

1.2.2 Kambodja idag

Det är svårt att styra landet sämre än Pol Pot, så övergången från ett postkonfliktland till en mer stabil situation har inneburit stora förbättringar för Kambodjas befolkning. Landet har haft en **eko-**

nomisk tillväxt på över sju procent per år det senaste decenniet och fattigdomen mer än halverades mellan 2004 (53 procent) och 2012 (17 procent)¹. Men även om den ekonomiska tillväxten också kommit fattiga till del är de **ekonomiska klyftorna** i landet djupa och växande. Sårbarheten är hög och de sociala skyddsnetten är svaga. (SIDA, 2017)

Fakta om Kamobdja

- 15,5 miljoner invånare.
- 50 procent har inte tillgång till någon form av toalett.
- Rankar 143 av 176 på Human Development Index
- Rankar 156 av 176 på Corruption Perception Index

Källor: UNICEF (u.å.), UNICEF (u.å.), Nations Online (2016) Transparency international (2016)

Efter många år av krig och terror lever många med posttraumatisk stress. Kambodja är även ett av de länder med störst andel handikappade av befolkningen, framförallt på grund av skador från minor, vilka fortfarande ligger och väntar under marken runom Kambodja (Globalis, 2013). Ett annat problem är bristen på utbildade kambodjaner. En hel generation växte upp som analfabeter under de Röda Khmererna och även idag är det brist på skolor och lärare. Även **korruption** är utbredd (ibid.) och de mänskliga rättigheterna kränks fortfarande med begränsningar i press- och demonstrationsfriheten, samt att rättssektorn är korrumpierad. Under 2017 försämrades den politiska situationen kraftigt inför parlamentsvalet 2018 vilket har skapat stor oro bland delar av det civila samhället. Stora problem återstår även vad gäller exempelvis skyddet av miljön, som jag kommer gå in på i nästa stycke (SIDA, 2017).

1.2.3 Mekongfloden och sjön Tonle Sap

Mekongfloden och dess utlöpare flyter genom landet och ansluter till den jättelika Tonle Sap-sjön. Floden och sjön är en av de mest biodiversitetsrika floderna i världen (Marschke, 2005, 38) och fisken från floden **förserjer 40 miljoner människor** (Trandem, 2014), i Kambodja försörjer fisken 75 procent av Kambodjas proteinbehov (Marazzi Sassoon, 2017). Floden för även med sig näringsrikt slam som vid översvämningar göder jordbruket (Trandem, 2014). Under regnperioden, juni till oktober, fylls Tonle Sap-sjön på av vattenströmmarna från Mekong-floden och den mer än fyrdubblas i storlek. När regnperioden är slut byter inloppet till Tonle Sap riktning och tömmer sjön på vatten (Marschke, 2005, 38). Tonle Sap behöver den starka strömmen av vatten för att fyllas på, vilket kan **hotas av dammbyggen**. 2014 rapporterade World Rivers Review att 82 exi-

Figur 3. Planerade och slutförda dammar längs Mekongfloden under 2010.

Källa: Sida's Helpdesk for Environment and Climate Change (2017). Egen redigering.

¹ Fattigdom är knepigt att mäta. SIDA använder data från Världsbanken, och deras mått på fattigdom är att leva på under 2 dollar om dagen. Mer om detta på sida 12-13.

sterande vattenkraftverk och 154 under konstruktion eller planerade hotade Mekong-regionen (Pittock, 2014). Orr, et. al. (2012) rapporterar att på ett vattenkraftverk de undersökt hade fångsten minskat med 60-80 procent och att fisktrappor² var verkningslösa. För att ersätta proteinet som idag kommer från fisk måste stora markytor avsättas för boskapsuppfödning om fisken fortsätter minska (Pittock, 2014).

Vattenkraftverk har också positiva effekter. Bland de positiva är att de ger elektricitet som ger tillgång till många tjänster som ökar levnadsstandarden, tryggheten, hälsan och minskar fattigdomen. Dessa fördelar åtnjuts dock i städerna, i synnerhet av de välbärgade stadsborna som har råd att betala för elektriciteten och tjänsterna de ger. Ett exempel är tillgång till rent vatten, som ofta tas från landsbygden och transporteras in i städerna, med hjälp av elektriciteten. Därför är detta ett viktigt problem att se ur ett landsbygdsutvecklings-perspektiv. Fiskarsamhällen nedströms är de som påverkas mest av dammbyggen (Mehta & Srinivasan, 2000, 19-27). Det är ett sådant r samhälle jag har besökt.

1.2.4 Kampong Phlouk

Jag gjorde min fältstudie i Kambodja, i byar som ligger vid Tonle Sap-sjön i närheten av staden Siem Reap. Jag fokuserar på Kampong Phlouk, eftersom jag var där längst, men även Kampong Khleang hade liknande förutsättningar, utifrån vad jag sett, hört och läst. De är fattiga fiskarbyar där de flesta försörjer sig på **fisket** (Marschke, 2005, 87). Byarna ligger nära Angkor Wat och de andra templen som är klassade som Världsarv av UNESCO (Unesco, u.å.) och därför har byarna en stor potential att få inkomst från **turism** (Chadder, 2015).

Figur 4. Karta över Tonle Sap där man ser var Kampong Phlouk och Kampong Khleang ligger.

Källa: Google Maps

1.3 Material och Metod

Uppsatsen bygger i huvudsak på intervjuer och observationer gjorde under två veckors fältarbete i Kambodja under våren 2018. Syftet med undersökningen var att förstå hur byborna i Kampong Phlouk uppfattar de utmaningar de står inför i fråga om att ta sig ur fattigdom. Av det skälet föreföll en kvalitativ studie vara det bästa tillvägagångssättet eftersom den typ av öppna intervjuer som jag använt mig av ger en inblick i hur människor själva talar om sina erfarenheter (Kvale & Brinkmann 2009).

² Fisktrappor är som trappor man bygger vid dammar för att fisken ska kunna klättra upp för dammen för att kunna föröka sig.

1.3.1 Intervjuer

Mitt huvudsakliga material består av tolv intervjuer insamlat under min fältresa till Siem Reap i Kambodja. Jag började med att prata med den lokala styrelsen för FACT. Sedan tillbringade jag fem dagar i Kampong Phlout där jag gjorde nio intervjuer. En av intervjuerna var med Srey Lee³ som är ledamot i motsvarigheten till kommunstyrelsen och resterande var medlemmar i familjer som huvudsakligen försörjde sig på att fiska. Jag var även en dag i Kampong Khleang där jag intervjuade två personer från fiskarfamiljer. Intervjuerna var **semi-strukturerade** med några undantag då jag valde att ha öppna intervjuer på grund av att de var spontana och inte passade mitt frågeformulär (Kvale & Brinkmann, 2009).

1.3.2 Livsloppsintervjuer

Livsloppsintervjuer utmärks genom att individen placeras i centrum eftersom den utgår från fenomenologin som vill beskriva världen som den upplevs utifrån aktören. De används för att hitta förändringar över tid genom att man jämför dem mellan varandra för att hitta mönster (Kvale & Brinkmann, 2009, 42). Därför har jag använt mig utav livsloppsintervjuer när jag intervjuat byborna, för att höra om deras liv, och hur det har förändrats genom tiden. Genom att inte börja ställa frågor om specifika ämnen, t.ex. vattenkraft, utan istället höra dem berätta om sina liv ökar jag studiens validitet. När jag gått igenom frågorna som rörde livsloppet kunde jag ta upp en del frågor på olika teman för att få deras tankar om det. Jag använde dock inte livsloppsintervjuer när vid möten med tjänstemän och NGO-personal eftersom de intervjuades för att inhämta kunskap i specifika frågor, jag är inte intresserad av deras liv.

1.3.3 Urval

För att hitta fiskare att intervju kontaktade min guide och tolk i Kambodja, Phou "Sai" Bunthann, personer som jobbar för CBO:s – Community Based Organizations. Det är gräsrotsorganisationer som organiseras av NGO:n Fisheries Action Coalition Team (FACT) på de ställen jag besökte. FACT arbetar med att skydda fisket och naturresurser kopplat till vattnen..

De flesta av mina informanter har därför valts ut och kontaktats av **min lokala guide** från CBO:n, Won Hok ky, som därför stod för majoriteten av urvalet. Jag hade bett om att få prata med fiskare, vilket alla informanter hon hade valt var. Hok ky sa att hon valde **fiskare som skulle ha tid och vara villiga att svara på frågorna**. Hon säger även att hon valde slumpartat efter dessa kriterier, men att många

Figur 5. Jag, Leonie Prevel till vänster. Won Hok ky i mitten, min lokala guide från CBO:n. Min tolk Phou "Sai" Bunthann till höger. Fotograf: Leonie Prevel, 2018.

³ Namn i Kambodja skrivs med familjenamnet först och tilltalsnamnet sist. Formellt skulle han därför tilltalas Mr Srey, och informellt Lee. Oftast har de dock informella smeknamn. Min tolk till exempel, han heter Phou Bunthann, men kallas Sai.

har varit på CBO-möten. När jag påpekade att jag tyckte att jag hade pratat med få som hade en diversifierad försörjning svarade hon att de ofta har mer att göra och därför mindre tid för intervjuer. Detta tillsammans med att jag hade bett om just fiskare kan ha **påverkat mitt resultat**.

1.3.4 Språkbarriären och vägen genom den

Ett centralt problem med fältstudien är att få kambodjaner kan engelska, och än färre kan svenska. Jag har därför använt mig utav **tolken** Phou "Sai" Bunthann. Han har jobbat med miljö och landsbygdsfrågor länge, främst med NGOs, bland annat som tolk. Huvuddelen av materialet till min uppsats är alltså på **khmer**, språket i Kambodja, översatt till engelska och sedan nedskrivet på svenska. Detta medför problem med reliabiliteten eftersom en del kan bli "lost in translation" och därför kan det jag uppfattar skilja sig från vad informanten menade att säga. När jag ställde en fråga fick Sai ofta förklara vad jag menade för informanten. För att kunna översätta måste man först förstå vad de menar, så oftast lyssnade Sai till svaret, ställde **kontrollfrågor**, och sedan översatte han till engelska. Dessutom ställde jag en del kontrollfrågor, ofta genom att säga "om jag förstått det rätt så är det så här...?" för att minimera missförstånd genom språken. Att intervjuerna gick till så gav mig dock tid att tänka igenom svaren jag hade fått, hur de hängde ihop och formulera frågor efter det vilket gjorde att jag fick ut mycket innehåll ur intervjun.

1.3.5 Observationer

Till viss del använde jag mig även av observationer. De har inte fungerat som huvudkälla för information, utan som stöd för att få en större förståelse för platsen. Jag följde ett observationsprotokoll från Lars Kaijser (2011, 127ff) där jag gick igenom och skrev ned mina observationer sinne för sinne, för att få en så utförlig observation som möjligt. Observationerna skedde främst efter intervjuer då jag tog mig tid att skriva ned mina intryck. Jag gjorde även observationer i hamnen i Kampong Phlouk. Så övernattade jag även där en dag hos en familj i byn för att få en bättre känsla för platsen, men även för att kunna gå upp tidigt och observera fisket i Tonle Sap-sjön.

1.4 Analytiska ingångar

1.4.1 Fattigdom

En central del av min uppsats handlar om fattigdom. Det finns många sätt att definiera fattigdom, men det mest vedertagna är Världsbankens internationella fattigdomsgräns är en inkomst på **1,90 dollar per person och dag** (Världsbanken, u.å.). Lyckligtvis lever de flesta jag träffade i Kambodja över denna gräns, men jag (och de) upplevde dem ändå som fattiga. Därför finns andra definitioner på fattigdom.

Sveriges biståndsorganisation, SIDA, definierar fattigdom som att inte ha de resurser som krävs för att **leva ett värdigt liv** och tillgodose sina grundläggande behov. Fyra aspekter ingår i fattigdomsproblematiken:

1. Resurser, materiella och icke-materiella
2. Möjligheter till val, till exempel välja arbete, utbildning, vård, information med mera.
3. Makt och inflytande
4. Mänsklig säkerhet (SIDA, 2018)

Det är främst denna definition jag kommer använda mig av eftersom den framställer fattigdom som ett komplext problem med många aspekter. Uppsatsen fokuserar främst på aspekterna två och tre.

Ett av de viktigaste målen bland FNs sjutton **globala hållbarhetsmål** är att avskaffa all form av fattigdom överallt. Det första delmålet är att avskaffa den extrema fattigdomen, att leva på under 1,25 dollar om dagen, till år 2030. Det andra delmålet är att halvera andelen människor som lever i någon form av fattigdom. Delmål nummer fyra handlar om att alla människor har lika rätt till olika typer av resurser, bland annat naturresurser, äga mark och tillgång till finansiella tjänster som mikrokrediter (Globala målen, u.å.). För att utrota fattigdomen är **landsbygdsperspektivet** viktigt eftersom det är på landsbygden fattigdomen är som mest utbredd (UNICEF, 2018).

1.4.2 Livelihoods

Melisa Marschke (2005) har skrivit en avhandling om livelihoods i Kambodja - *Livelihood in Context: Learning with Cambodian fishers*. Hon var i samma by som jag, Kampong Phlouk, men då jag var där i två veckor vistades hon där i 12 månader. Hennes avhandling varit en värdefull resurs för mig både för information om byn men även eftersom jag har livelihood-analysen som utgångspunkt i min uppsats.

Livelihoodsanalysen växte fram under 90-talet för man ville komma bort från synen på fattiga människor som passiva offer och istället belysa **hur människor gör för att överleva**. Livelihood handlar inte bara om pengar utan **alla typer av tillgångar**, olika försörjningsaktiviteter (t.ex. samla ved), och att ha äganderätt till olika resurser. Tillsammans bildar dessa hushållets försörjning. Dessa faktorer ger hushållen möjlighet, eller hindrar dem från, att utveckla olika **livelihood-strategier** – strategier för att få sin försörjning. En livelihood-strategi är en plan eller teknik för att få sin försörjning och vad man väljer påverkas av den kulturella kontext man är en del av. Livelihood-analysen försöker komma bort från synen på att en familj är en "fiskarfamilj", i själva verket har familjer ofta en **diversifierad försörjningsstrategi** (Marschke, 2005, 3). Eftersom begreppet är så komplext har det ingen perfekt översättning till svenska, men man kan använda försörjning. När jag använder ordet försörjning är det livelihood jag syftar till.⁴

1.4.3 Globalisering

Eftersom bybornas försörjning påverkas av faktorer som är långt utom deras kontroll använder jag även begreppet globalisering för att analysera deras situation. Schech and Haggis definierar globalisering som "...the intensification of global interconnectedness, associated with the spread of **capitalism** as a production and market system." (Schech & Haggis, 2000, 58 i Potter et.al. 2008, 128). Globalisering innefattar även en förändrad uppfattning om **tid och rum** i och med ny informationsteknik vilket lett till att vårt samhälle kallas informationssamhället. Stater framhåller att globalisering involverar fri rörlighet över gränser för varor, tjänster, kapital, och ibland även människor (Potter et.al. 2008, 128).

Globalisering kan ses som de effekter som kommer från att **ingen har kontroll** globalt (Bauman 1998), till skillnad från en stat där det är tydligt vem som besitter makten: riksdagen är lagstiftande och regeringen är verkställande. Men på global nivå finns inte en sådan maktuppdelning, Bauman beskriver ett globalt kaos vars effekter han kallar för globaliseringen (Bauman, 1998, 59f).

⁴ Att jag ibland säger livelihoods och ibland försörjning har mest att göra med att jag tycker meningen blir bättre utan massa "svengelska".

2 Hur försörjer sig byborna i Kampong Phlouk?

Jag och min man gifte oss när vi båda var 19. (...) Han sa tillslut att han älskade mig och frågade mig om vi skulle gifta oss. Jag funderade på om han kunde försörja en familj och om han var en person jag kunde lita på. Min man var föräldralös och hade inga syskon, han har fått kämpa. Jag visste att han kunde ta hand om sig själv och därför säkert en familj med. Jag funderade på det i 15 dagar, sedan sa jag ja till honom. - Peng Savon

De som gifter sig i Kambodja flyttar vanligtvis från föräldrarna och bildar ett eget hushåll. Såklart kan det bo andra i huset, inte minst ens barn, men även föräldrar eller andra släktingar som inte kan ta hand om sig själva. När jag diskuterar "mannens" och "kvinnans" roll i hushållet syftar jag till det gifta paret som bildat hushållet. Detta kan tyckas heteronormativt, men deras samhälle är centrerat kring giftermålet mellan en man och en kvinna och att paret sedan får barn. Även om jag inte tvivlar på att det finns HBTQ-personer i Kambodja så var de osynliga för vad jag såg och hörde om där.

2.1 Vad är livelihoods?

Enligt kommunalrådet Srey Lee så är fördelar sig inkomsterna i hushållen i Kampong Phlouk så att 75 procent av kommer från fisket, 20 procent från turism och procentresten för övrigt lönearbete. Med andra ord, det är vad mannen i hushållet gör, som det förs statistik på. Man kan se detta som en ungefärlig siffra på hur de försörjer sig. Eftersom en del uppgav att de arbetade med turism under regnperioden och fiskade under torrperioden är dessa kategoriseringar ganska trubbiga. Att istället applicera livelihoodsanalys gör att man får en mer nyanserad och verklighetstrogen bild av hur de försörjer sig.

Chambers och Conway (1991) definierar **sustainable livelihoods** så här:⁵

- Livelihood utgör alla förmågor, tillgångar och aktiviteter som behövs för att försörja sig.
- Livelihood är hållbar om
 - o den kan hantera och återhämta sig från chock och stress mot försörjningen.
 - o Den bidrar till fördelar för andras försörjning på lokal och global nivå, samt kortsiktigt och långsiktigt.

Vanligtvis delar man in försörjningsstrategierna i tre kategorier:

- **Intensifiering.** Man utökar sin huvudinkomst för att använda de resurser man har tillgång till så fullt ut som möjligt.
- **Diversifiering.** Man ägnar sig åt olika aktiviteter för att försörja sig. Det skulle kunna vara olika sätt att fiska eller andra saker som inte har med fisket att göra.
- **Migration.** En, eller fler, medlemmar i hushållet lämnar hushållet för att söka nya sätt att få försörjning (Marschke, 2005, 130f).

⁵ "a livelihood comprises the capabilities, assets (stores, resources, claims and access) and activities required for a means of living: a livelihood is sustainable which can cope with and recover from stress and shocks, maintain or enhance its capabilities and assets and provide sustainable livelihood opportunities for the next generation; which contributes net benefits to other livelihoods at the local and global levels in the short and long term." (Chambers & Conway, 1991, 6).

Diversifiering är den vanligaste strategin för att minimera risker och motverka sin fattigdom. När man diversifierar sin försörjning gör det att om en del inkomstkällor slås ut eller försvagas har man fortfarande andra inkomster att förlita sig på. Det ökar alltså **motståndskraften** mot stress och chocker mot försörjningen (O.a.a. 210f). En **stress** är en kontinuerlig och långsamt ökande press mot försörjningen, vanligtvis inom det normala, t.ex. årstiderna förskjuts eller att tillgången på fisk långsamt minskar år efter år. En **chock** är en plötsligt hög ökning i press mot försörjningen, vanligtvis mer än vad man brukar uppleva (ibid. 162ff).

2.2 Hur får hushållen sin försörjning?

Jag har jobbat med fiske sedan jag var 7 år. Jag åker till sjön kl 04:00, där lägger jag ut mina nät till 9:30-10. Sedan sover jag där vid näten till kl 14, och plockar sedan upp dem. Jag kommer hem till 20-21. (...) Efter jag gifte mig, år 2008, blev vår inkomst svår eftersom fisken minskade. - Eum Samnang

Här beskriver Eum Samnang, en fiskare från Kampong Khleang, en vanlig dag i sitt liv. Alla fiskare jag intervjuat har **snarlika dagar**. De går upp vid 04:00 och lägger ut nät, sedan åker de flesta hem och vilar. Att Samnang sover vid näten beror på att han vill vakta dem från de som stjäl näten. Framåt kvällen åker de ut på sjön igen och lägger ut näten igen. De jobbar varje dag i veckan, förutom under full- och nymåne samt under högtider som bröllop.

Utifrån mina intervjuer och observationer så är det precis som kommunalrådet Srey Lee antyder på föregående sida. Det är mannen som står för **huvudinkomsten** i familjen, om familjen har en man. De ägnar sig vanligen åt en huvudsyssla, vilken oftast är fiske. Detta kan låta som en intensifiering, men ofta är deras **fiskemetoder diversifierade**. De använder olika sorters redskap och metoder årstidsvis, från dag till dag och till och med samtidigt. Till exempel så beskrev många att de kan lägga ut pinnar som är ihopbundna till att se ut som en buske, eller ett rotsystem, och sedan sätta ett nät runt. Efter 30-40 dagar har det samlats mycket fisk som trivs bland rötterna på träd och man får mycket fångst från det. Medan det ligger i använder fiskemännen nät som de tar upp dagligen som kan ha olika stora maskar beroende på vilken typ av fisk de vill fånga. Man kan även sätta ut krokar i vattnet som fisken kan nappa på. (se bild på nästa sida)

Mannens och kvinnans roll i hushållet **kompletterar** varandra. Om mannen är familjeförsörjare och ger familjen dess inkomst så är kvinnan "**hushållsförvaltare**". Peng Savon beskriver sin dag så här:

Jag går upp tidigt och vattnar köksträdgården, sedan diskar jag och pumpar upp vatten. Efter det tvättar jag, lagar mat och städar uteplatsen. När allt det är färdigt lagar jag nät tills kvällen och jag inte längre kan se, oftast hinner jag det i fyra timmar. På kvällen lagar jag middag. Ungefär en timme per dag kan jag träffa vänner också, då brukar vi skvallra om våra män. (...) Jag får all inkomst som familjen genererar som jag fördelar ut så som jag tycker är lämpligt. Till exempel får min sons fru ca 5 dollar i veckan som går till hennes nöjen.

- Peng Savon

Figur 6. Olika fiskeredskap.

Högst upp: Sex fiskare som hjälps åt att fiska med ett 100 meter långt nät.

Till vänster: En samling krokar som fisken ska nappa på.

Mitten: En fiskare som lägger ut ett traditionellt nät som är 50 meter långt.

Längst ner till höger: En kvinna som ska lägga ut bete för fisken som ska ligga i vattnet i 30-40 dagar.

Fotograf: Leonie Prevel, 2018.

Som Peng Savon beskriver ovan ger alla i huset sin inkomst till kvinnan som hon fördelar och förvaltar. Såklart diskuterar familjemedlemmarna om hur pengarna ska användas, som i vilken familj som helst, men det ligger på **kvinnans ansvar** att förvalta dem. Detta tar sig främst till uttryck via att hon har hand om att sälja fisken. De flesta kvinnor säljer fisken färsk medan andra förädlar, som att röka, torka eller fermentera den, innan fisken säljs. Gemensamt för aktiviteterna för kvinnan i familjen är att de oftast inte ger betalt i pengar, utan ger avkastning i form av mat, lagade redskap eller liknande. Ur ett livelihoods-perspektiv så ses dessa aktiviteter som en försörjnings-aktivitet, men kvinnorna själva såg det inte så. Detta skriver även Marschke om:

"There is no specific word for livelihood in Khmer (...) A more useful expression is "ka chenh chem chivit" (life activities and living). This idea can also be problematic: it is often narrowly

interpreted (only focusing on money-making activities) and needs to be clarified with villagers.” (Marschke, 2005, 120).

Oftast flyttar man hemifrån när man gifter sig, vilket verkade vara vanligast när de var kring 30 år. Många hushåll har därför vuxna döttrar och söner som bor med sina föräldrar och hjälper till med försörjningen. Inte heller de vuxna barnen har en egen ekonomi, utan alla pengar som intjänas i hushållet går till kvinnan som förvaltar den. **Barnen** hjälper ofta till med fisket, eller så kan de vara försäljare eller migrera och få inkomst på annan ort, genom fiske eller lönearbete. Små barn i skolåldern kan bidra genom att t.ex. samla mat till djuren eller rensa fisk för förädling.

2.3 Skillnader i inkomst

Marschke (2005, 113) har låtit byborna i Kampong Phlouk klassificera yrken efter klass på en workshop och de kom fram till att de **fattiga** är de utan motorbåt och/eller de som använde enkla fiskeredskap. De i **medium**-gruppen är de som har en motorbåt, lite bättre fiskeredskap och som hade mindre i skuld. De **rika** är de som hade en stor motorbåt, stora nät, de som odlar fisk eller födde upp krokodiler (ibid.). Detta stämmer delvis med det jag upplevde. De som har ett lönearbete har det bäst ställt bland byborna. Att arbeta med turism var också bra, men det gav inte en lika säker inkomst. Längst ned var de som fiskade och de allra längst ner var de nomadiska fiskarna.

De nomadiska fiskarna ses som en del av byn, men de spenderar regnperioden boendes i sin båt på sjön. De var dem med minst tillgång till information eftersom den oftast förs vidare muntligt i byn. Det är även det främsta sättet CBOs sprider information om aktiviteter eller informationsmöten - genom att gå från hus till hus och berätta, och är de inte hemma får de inte informationen. Det blir även problematiskt för nomadernas barn att gå i skolan under regnperioden (Marschke, 2005, 93).

Marschke (2005, 113) beskriver att fiskare kan vara olika rika, beroende på i vilken skala de gör det. Men jag upplevde att alla som hade råd tog sig ur fisket och satsade på turism istället. Detta kan bero på att de tretton år som gått sedan hon gjorde sin studie har förhållandena ändrats. Fisken har minskat och turisterna ökat. Bland annat kommunalrådet Srey Lee sa att antal fiskare har minskat med 22 procentenheter sedan 2014, på fyra år! Alla jag träffat beskriver turismen som framtidens sektor, den som ska lyfta kommunen ur fattigdomen.

2.4 Vilka är stressfaktorerna och chockerna mot försörjningen?

Det finns en särskild hög risk för chocker mot hushåll på Kambodjas landsbygd. Till exempel påverkas 90 procent av hushållen årligen av sjukdom, skador på skörden eller att boskapen dör. Dessa typer av chocker kostar hushållet 30 procent av deras årliga inkomst. (Marschke, 2005, 36) För att hantera när väl chocker och stress inträffar använder de sig först och främst av **sparrade pengar** samt lånar från nära släktingar (O.a.a. 168). Detta förklarar att byborna i Kampong Phlouk uttryckte att den största risken för deras hushåll var att de hade för lite pengar (O.a.a. 110).

Idag fångar jag cirka fem kilo fisk per dag, för 20 år sedan fångade jag kanske 20 kilo per dag – trots att jag använder samma fiskemetod som förut. Det är vattnet som förändrats. - Oeur Pao

Trots att de flesta i Kampong Phloup försörjer sig på fisket beskrivs det där som en **otrygg inkomst**. Alla informanter beskriver att **fångsten minskar** år efter år och i Marschkes studie beskrivs det som den näst största risken mot deras försörjning var att naturresurserna, i synnerhet fisken, minskar (Marschke, 2005, 110). Det gör att det krävs allt mer investeringar i fiskeredskap för att gå i vinst.

Det påverkar oss för vår inkomst minskar, men utgifterna minskar ju inte. Därför var vi tvungna att be vår son hoppa av skolan - vi behövde kompensera för den minskande inkomsten - Peng Savon

En del av stressen som jag såg var att fiskens pris är känsligt för marknaden. När jag var där var **priset på fisk** exceptionellt lågt och de som fiskade hade svårt att få lönsamhet. Dessutom kan man inte fiska varje dag, utan vädret måste vara bra. Eftersom de inte kan simma så riskerar man drunkning om stark vind får båten att välta.

Jag har en liten båt och därför kan jag inte åka längre ut, jag är rädd för vad som kan hända då. (...) För fyra år sedan var min fru och fiskade, så kom en stark vind och båten välte. Vattnet var djupt och hon kunde inte simma så hon drunknade. - Oeur Pao

Att familjemedlemmar var **sjuka** var vanligt, under året Marschke var i Kampong Phloup hade alla hushåll haft en familjemedlem som var sjuk och behövde vård. Ofta tvingas de då välja mellan de olika utgifterna i hemmet, till exempel mellan att söka vård om man är sjuk, ett barns skolgång eller en alternativ försörjningsmöjlighet. Om en familjemedlem dör så är det en större chock mot försörjningen, särskilt om det är någon av föräldrarna i hushållet. En annan stress som beskrevs är att bli bjuden på **bröllop**. Det är väldigt uppskattat och roligt, men kan bli kostsamt eftersom man ska ge pengar till brudparet. En del av mina informanter var tvungna att ta lån för att gå på bröllop.

2.5 Kan de återhämta sig från chockerna och stressen?

En av Marschkes (2005) slutsatser var denna:

"Key Finding 2: Livelihood in rural fishing households is multidimensional, involving diversification and migration as key livelihood strategies." (O.a.a. 208). Fattiga hushåll har dock endast tillgång till ett **fåtal diversifieringsmöjligheter**, ofta kopplat till fisket (O.a.a. 113). Så även om de diversifierar är de väldigt beroende av inkomsten från fisket. Fattigdomen kan till och med tvinga hushåll att **intensifiera** sina aktiviteter för att få så mycket som möjligt ut resurserna de har till hands (O.a.a. 138). Ofta uttryckte de en vilja att diversifiera, men att de inte har möjlighet till det. Marschke (2005, 111) skriver att 90 procent av byborna hindras att diversifiera för de inte har råd.

"Förut tänkte jag på att jag skulle hålla på med turism⁶ istället för att fiska. Men jag har inte pengar till att investera i det så jag har lagt de planerna bakom mig. Men såklart skulle jag hellre köra turister än att fiska!" - Eav Changrong

En förklaring är den höga graden av **skuldsättning** bland de fattigaste (Marschke, 2005, 89). 2005 var 72 procent av Kampong Phlouks invånare skuldsatta och 82 procent av dem hade en

⁶ Hålla på med turism är aktiviteter som bygger på att turisterna betalar för det. Oftast köra båtar som turisterna åker på eller försäljning av souvenirer, mat eller godis.

skuld till en mellanhand. En del hade även skulder till borgenärer som lånar ut pengar till hög ränta till de mest desperata, oftast för att finansiera sjukvård (ibid. 205f).

"Vi måste sälja [fisken] i hamnen för vi har skuld till fiskhandlaren, även om han betalar för lite. Vi lånade pengar för att köpa fiskeredskap. Vi lånade inte så mycket, kanske 300 000 riel, ca 75 dollar per år. Det tar lång tid, 3-4 månader, att betala tillbaka lånet, för han betalar så lite för fisken, det är svårt att gå i vinst. Om någon gifter sig eller så, så kommer vi använda de lånade pengarna även till det. Ibland lånar vi 3 gånger per år. Vi måste det för den gamla utrustningen går sönder eller blir stulen." - Eum Samnang

För att köpa fiskeredskap behöver de ofta ta lån från den som köper fisken av dem i hamnen, en mellanhand. Man får låna olika mycket beroende på vilka fiskemetoder man använder, vilket är ett problem för fattigare hushåll som därför har svårt att diversifiera. I utbyte mot lånen är de bundna att sälja fisken till honom. Mellanhanden betalar ett skampris, ca hälften av marknadspri-set enligt mina informanter, vilket i sin tur gör att skulden blir svår att betala av. De berättade att det omöjliggör att man kan sälja fisken direkt till konsumenten till ett bättre pris, och försvårar möjligheten till förädling, investering i andra inkomstkällor, samt sparande av buffert. Bilden på sida 16 av de sex fiskarna som fiskar med ett 100 meter långt nät fångar ungefär 200 kilo fisk per dag. De måste fiska hela dagen och de tjänar ungefär åtta dollar var. Nätet kostade cirka 1000 dollar att köpa och de var tvungna att sälja fisken till mellanhanden. Den andra fiskaren på bilden har ett traditionellt nät som kostar ungefär 50 dollar. Han fiskar några timmar på morgonen, fångar ungefär tio kilo fisk och åker sedan bort och säljer på marknaden. För det får han 10-15 dollar per dag, eftersom han inte är skuldsatt får han tillgång till att sälja på bättre marknader.

Marschke skriver att dessa mellanhänder kan fungera som ett skyddsnät, att kunna ta lån när t.ex. näten blivit stulna, men de hjälper inte hushållen med sin skuldsättning. Mellanhanden tjänar pengar på att få in ränta i form av billig fisk, så ofta ligger de inte i deras intresse att lånen ska betalas tillbaka. Hon skriver att systemet inte är gjort för att hjälpa fattiga men att de fattiga har få andra val än att låna från dessa personer (Marschke, 2005, 105f). Skuldsättningen sätter dem i en ond spiral som är nästan omöjlig att komma ur.

FACT, som är den mest närvarande NGO:n i byn, försöker stävja problemet med skuldsättningen genom att organisera så kallade "spargrupper" som man kan få **mikrolån** att göra investeringar med. Jag låter Keo Borrin förklara hur det går till:

"Vi är ca 20 kvinnor. Man betalar 2,5 dollar per månad, sedan diskuterar vi till vad och vilka vi vill låna ut pengar, med låg ränta. Alla måste betala tillbaka i december oavsett när på året man lånar pengarna." - Keo Borrin

Vidare förklarar Won Hok ky, den lokala representanten för FACT, att byn har 40 spargrupper med totalt 256 medlemmar. När en ny grupp startas får de 55 dollar i startkapital av FACT som även håller i pengarna. De som tar lån betalar några procent i ränta, som går till potten pengar som används för att ge lån. Man betalar tillbaka lånen senast i december, och då kan nya lån tas. På det tredje året betalas pengarna dock ut till varje medlem, där de som lånat minst får mest pengar, som belöning för att de lånat ut. De som vill kan då välja att forma en ny spar-grupp. De flesta av mina informanter som var med i spar-grupper tyckte det fungerade bra. Men eftersom pengarna främst kommer från deras eget sparande så finns det inte tillräckligt mycket pengar att låna. De flesta hade även skuld till en mellanhand eller till borgenärer, som tar ut mycket mer ränta.

Deras främsta **utmaningar** är därför att fisken minskar och skuldsättningen ökar. Därför uppnår deras försörjning inte kriterierna för ett sustainable livelihood, eftersom där ingick att försörjningen kan hantera och återhämta sig från chock och stress. Dessa utmaningar bottnar i strukturer som

ligger utanför bybornas makt, men som påverkar deras förutsättningar och liv i grunden. Fisken minskar på grund av förändringar/försämringar i ekosystemet kring Mekong-floden och Tonle Sap-sjön.. Den största påverkan på ekosystemet sker utanför Kambodja, från vattenkraftverk uppströms i Kina, Laos och Vietnam (Marschke, 2005, 41). Mellanhänderna kommer även dem oftast utifrån kommunen och är en del av en komplicerad kedja av underleverantörer. Fisken säljs till den närmsta största staden, Siem Reap, till huvudstaden Phnom Penh, men kan till och med exporteras till Thailand (O.a.a. 166). Fiskarna i Tonle Sap-sjön påverkas därför av globala krafter som jag kommer undersöka i nästa del.

3 Globalisering eller polarisering?

3.1 De goda nyheterna först

Kambodja har haft en enorm **ekonomisk tillväxt**, över sju procent per år det senaste decenniet och fattigdomen har minskat kraftigt. (SIDA, 2017) Trots att mina informanter är fattiga och fisken har minskat stadigt så har barnen gått i skolan längre än sina föräldrar, och många beskriver att deras barn har flyttat bort och lönearbetar.

3.2 Att leva i en diktatur

I not only weaken the opposition, I'm going to make them dead ... and if anyone is strong enough to try to hold a demonstration, I will beat all those dogs and put them in a cage. – Hun Sen (i Adams, 2012)

Att ha en av världens längst sittande premiärminister (Wall Street Journal, 2017) präglar samhället i grunden. Hun Sen **missgynnar NGO:s** och civilsamhället genom förbud och hot (Sokhean & Kijewski, 2017). Jag började mitt fältarbete med att intervjua FACT. De berättade mycket om svårigheten med regeringen som har inställningen "är ni inte med oss är ni mot oss". De hade länge försökt informera om vattenkraftens konsekvenser, men hade blivit hindrade av regeringen och hade svårt att få finansiering. De berättade även att de var tvungna att ha en livvakt för att skydda sig från attacker beställda av regeringen. När jag besökte dem hade de nyligen flyttat till ett nytt kontor, i the Department of Environment. De hade valt att **samarbeta med regeringen** för att över huvud taget kunna verka. Samtidigt kände de sig övervakade och de kunde inte längre informera om vattenkraften. Premiärministerns kontroll av informationen gör att folk inte har en nyanserad bild av läget och det blir svårt att organisera sig. Det här märkte jag även i Kampong Phlouk.

Figur 7. Plakat av Premiärminister Hun Sen som tittar ut över befolkningen han svikit. Fotograf: Leonie Prevel, 2018.

Jag har hört om vattenkraft från TV, men jag vet inte riktigt vad det är. Jag tror att den producerar el, och att det sänker elpriset. Jag vet dock inte vad konsekvenserna kommer bli. Jag tror inte det kommer bli några konsekvenser här, för de byggs ju inte här. Jag vet inte var de byggs, men inte här iallafall.

- Eav Changrong

Enligt FACT så tror 80–90 procent av befolkningen att vattenkraften inte har några negativa konsekvenser på grund av regeringens propaganda. Många i Kampong Phlouk hade inte hört talas om vattenkraftverk, men de som hade det sa liknande saker som Eav Changrong. När jag däremot frågade dem om vilka problem de hade i byn var de rörande överens om att problemet var att det kommer illegala fiskare, främst från Vietnam, och fiskar med olagliga metoder. Även om illegala fiskare är ett problem (Marschke, 2008, 99) så är de mest allvarliga hoten mot miljön och fisket klimatförändringen och vattenkraftens utbyggnad, inte illegalt fiske, även om det är en bidragande faktor (SIDA, 2017). Men det illegala fisket är vad de ser med egna ögon, och vietnameserna beskylls för bybornas minskande fångst. Men eftersom båda påverkas av försämrad tillgång på naturresurser, vilket är en effekt av globaliseringen, så sitter de trots allt i samma båt.

3.3 Rörelsefrihet

Jag vill att [mina barn] ska lära sig engelska så de inte behöver vara fiskare som oss. Jag tror inte att floden kommer kunna fortsätta försörja oss i framtiden. Istället vill jag att de blir lärare, som min kusin. - Keo Borrin

När jag frågade mina informanter vad de skulle vilja arbeta med eller vad de vill att deras barn ska göra när de blir stora, så blir svaret nästan alltid att de vill ha ett **lönearbete**, som Keo Borrins kusin. Då får man en fast lön varje månad så inkomsten blir mer förutsägbar än när man till exempel fiskar, så man kan planera bättre för framtiden. För att få ett lönearbete behöver en utbildning, som kostar hushållen mycket pengar, samt att man oftast måste **flytta från byn**. För det finns en vilja att ta sig därifrån men de sa att de inte hade resurserna till att flytta. Den som hade kommit längst i sina planer var Peng Savon som spontant utbrast::

Om jag har förmågan och möjligheten vill jag att mina barn ska gå i skolan så de kan ge sig av härifrån. Hur ska man kunna överleva i den här byn om man inte kan fiska? (...) Vi har faktiskt köpt en bit mark en bit från Siem Reap som inte översvämmas, som vi ska bygga ett hus på. Om tre år är allt betalat och marken vår. Men den här månaden fångade vi lite fisk också så vi kan inte betala hela månadsbeloppet. Jag är orolig över hur vi ska kunna betala allt om fångsten fortsätter minska. - Peng Savon

Hon har alltså köpt mark, men måste kämpa med att få tillräckligt med fångst under tre år framöver för att betala den. Samtidigt ska de hantera annan stress mot familjens ekonomi. Till exempel har Savon problem med hjärtat och skulle behöva behandling hos en privat klinik, men måste då välja att ta pengar från investeringen i marken, barnens skolgång eller andra utgifter. Situationen tycks hopplös.

Samtidigt upplever jag, som tillhör globaliseringens "överklass", en **frihet från det fysiska rummet** som aldrig tidigare upplevts (Bauman, 1998, 18). Det skiljer bara drygt en dagsfärd att skriva kandidatarbete i min hemort och på andra sidan världen, medan Oeur Pao inte ens hade varit på Angkor Wat, trots att det bara är en timmes bilfärd bort. Att jag väljer att beskriva avståndet i tid illustrerar just det, att de som är gynnade av globaliseringen lever just i "**time**", eftersom platsen är allt mindre relevant, i synnerhet när man ser till vår stora tillgång till världen digitalt. De som

missgynnas av globaliseringen, däribland de jag mötte vid Tonle Sap, sig lever i "place", för de är fast på en plats, som jag beskriver i förra stycket (O.a.a. 88f).

Därför innebär globalisering **en frikoppling från det lokala** – vilket betyder att man är fri från konsekvenserna. Är man fri att byta plats behöver man inte hantera konsekvenserna av det man gjort på platsen (Bauman, 1998, 9). Det som skiljer de som är privilegierade av globaliseringen och de som missgynnas av den är därför deras grad av rörlighet, eftersom rörligheten är vad som ger en friheten från det lokala och möjligheten att ta del av den globala världen. (O.a.a. 86ff). Därför betyder plats mer än någonsin, även om begreppet globalisering antyder en värld utan gränser, eftersom vilka som har rörlighet beror till stor del vilken del av världen man kommer från (Potter et al. 2008, 44).

I mitt fall kan man se utbyggandet av vattenkraften som en konsekvens av globaliseringen eftersom det är **internationella företag** som bygger vattenkraften (International Rivers, u.å.). Det är aktieägarna, inte de anställda, som bestämmer hur företaget ska agera. Det är dock inte de som får ta konsekvenserna eftersom de kan flytta sina pengar överallt i världen, helt obehindrade av platsen (Bauman, 1998, 6ff). De som får ta konsekvenserna är de som **missgynnas av globaliseringen**, de fattiga som inte har råd att flytta när platsen de bott på i hela deras liv förändras. Andra i byn har dock råd att migrera. Mehta och Srinivasan (2000, 30) beskriver i en rapport för World Commission on Dams att vattenkraften leder till förändrade roller inom familjen. När samhället blir påverkat av ett vattenkraftverk leder det ofta till **osäker försörjning från fisket**. Detta kan i sin tur leda till att männen migrerar och att kvinnorna lämnas åt en allt mer ekonomisk otrygg framtid (O.a.a. 19). Även FACT sa att de hade sett att vattenkraften ledde till en migration. Min tolk Sai berättade att de får höra att vattenkraften ska ge energi till industrier som ska förse befolkningen med industrijobb, men eftersom man inte kan bygga en industri i varenda liten fiskeby kommer det leda till **migration** om de vill ta del av de nya jobben. Vidare beskriver Mehta och Srinivasan (2000, 30) att de har sett att en övergång till marknadsekonomi, där man "säljer" sin arbetskraft, missgynnar kvinnor. Det beror bland annat på att idag ansvarar kvinnan för att sälja fisken och förvalta hushållet och pengarna. Om mannen lönearbetar och får pengar till sitt konto, eller i handen, så kan det bli en risk att kvinnans ställning försvagas. Vissa migrerar och andra blir kvar. Fisken minskar men byborna i Kampong Phlouk vet inte vad de ska göra annat än att fiska, det är allt de vet och allt de är. De får hopplöst titta på medan den enda platsen de känner väl till försvinner under fötterna på dem, utan möjlighet att ta sig därifrån (Bauman, 1998, 6ff).

Figur 8. Oeur Pao och hans son har aldrig varit på Angkor Wat, men han skulle vilja. Själv hade jag vägarna förbi ett par dagar efter min träff med Pao. Fotograf: Phou Bunthann.

4 Fattiga och rika

4.1 Fattiga trots tillväxt

Trots den enorma tillväxten, så går inte utvecklingen linjärt uppåt för alla. För många hushåll, i synnerhet de på landsbygden, ökar fattigdomen på grund av en allt mer **ojämlik tillgång till naturresurser** vilket orsakar minskad möjlighet till traditionella sätt att få inkomst (Marschke, 2005, 36). Även om fler går i skolan så finns det dem som ändå inte har råd med den. Som jag beskrivit på sida 17 så är de fattigaste nomadiska fiskare. Oeur Pao berättade att även om en del av skolgången är gratis så måste barnen bo med familjen på båten och de hjälper ofta till med fisket (Marschke, 2005, 98). Utifrån mina beskrivningar av bybornas försörjning och utmaningar framkommer det att samhället har **svaga sociala skyddsnät** vilket gör hushållens ekonomi väldigt sårbara. Att någon i familjen blir sjuk leder ofta till att man måste ta lån med extremt hög ränta för att kunna betala för sjukvården, vilket leder till katastrofala konsekvenser för familjeekonomin, utöver stressen att en familjemedlem blir sjuk och eventuellt går bort (Marschke, 2005, 36). Rith Yen och hennes familj var den av mina informanter jag uppfattade som hade det bäst ställt. Till exempel var hennes hus det enda jag besökte som hade plankor som golv, och inte flätade bambupinnar.⁷ Jag sa det till henne och hon svarade:

Vi byggde det innan min man dog. När han levde så var vi inte fattiga, det blev tufft när han dog för vi både förlorade vår största inkomst och blev skuldsatta.

- Rith Yen

När hennes man blev sjuk för ett år sedan hade de 3500 dollar i sparade pengar, något jag tyckte var imponerande då folk däromkring uppgav att de tjänade ungefär 10-15 dollar om dagen. Men hennes mans behandling kostade 4000 dollar och de var därför tvungna ta lån. Ett lån som kostar 5 dollar om dagen i ränta.

4.2 Var tar pengarna vägen då?

Även om den ekonomiska tillväxten också kommit fattiga till del är de ekonomiska klyftorna i landet djupa och växande. (SIDA, 2017)

Under de 40 åren premiärminister Hun Sen suttit vid makten i ett av världens fattigaste länder har han spenderat mycket tid med att knyta landets rikedomar till sig själv. Förutom att styra Kambodja politiskt så äger hans familj över 100 företag och familjen uppskattas vara värd mellan 500 miljoner och 4 miljarder dollar (Hunt, 2017). Företag med kopplingar till Hun Sens familj har ofta vunnit lukrativa offentliga upphandlingar samt fått land som tagits från landets fattigaste. *The Guardian* skriver att Hun Sens familj har sådan stor **makt över marknaden** i Kambodja att en familj i huvudstaden, Phnom Penh, måste anstränga sig för att inte ge pengar till Hun Sen flera gånger per dag eftersom han äger så många företag (Holmes, 2016).

Eftersom stora företag verkar utanför statsgränser på global skala har makten flyttats från staterna till företagen. Det leder till en koncentration av kapital **från fattiga till rika**. Idag äger den rikaste

⁷ Hemmet är en ganska bra indikator på välstånd. Won Hok ky beskrev att förut var de fattigare och hade bara flätade pinnar. När inkomsten blev bättre kunde de bygga ett golv av flätad bambu.

1 procenten mer än de resterande 99 procenten, där Hun Sen alltså är med i den första gruppen⁸ (Neate, 2017). Även om allt färre personer lever i fattigdom (Världsbanken, 2018a) så har de fattigaste allt mindre av världens rikedom – de fattigaste 70 procenten äger endast 2.7 procent av världens rikedom (Neate, 2017). Fenomenet att de rika blir rikare och de fattiga får allt mindre andel av världens tillgångar kan diskuteras ur två olika aspekter (jfr Bauman 1998), se nedan

4.2.1 Fattigdom = hunger

Det ena sättet är att fattigdom likställs med hunger, vilket reducerar problemet med fattigdom till att handla om att hitta mat till de hungriga. Detta döljer att fattigdom är komplext och att även om man kan sätta mat på bordet kan man tyngas av dåliga boenden, social otrygghet, sjukdom, dålig utbildning, och så vidare (Bauman, 1998, 73f). Denna syn på fattigdom har delvis ändrats under de 20 åren som gått sedan Bauman skrev *Globalization*. Både Sida och FN har en bredare definition på fattigdom som bland annat inkluderar trygghet, möjlighet till val och makt över sitt liv (jfr SIDA, 2018; Globala målen, u.å.). Världsbanken däremot räknar människor som fattiga om de har en inkomst under 1,90 US dollar om dagen per person (UNICEF, 2018). När jag var i Kambodja kostade en lunch på restauranger som kambodjaner själva äter⁹ ungefär en dollar. Normen där är ofta att äta på restaurang, även om de lagar mat hemma blir den inte så mycket billigare. För 1,90 dollar kan man därför i stort sett äta sig mätt, men inte mycket mer. På det sättet kan man se att synen på fattigdom som hunger lever kvar.

4.2.2 Fattigdom är de fattigas fel

Det andra sättet som Bauman (1998) beskriver att rikedom skiljs från fattigdom är genom att förmedla bilden av den amerikanska drömmen, att alla kan lyckas i den här världen, bara man har lite **entreprenörsanda**. Han skriver:

*"The sorry plight of the hungry is their choice: alternatives are available, and within reach – but not taken for the lack of industry or resolve. The underlying message is that **the poor themselves bear responsibility for their fate.**"*¹⁰ (Bauman, 1998, 73). Denna attityd hittade jag hos belysningsfattare, bland annat Srey Lee som är medlem i motsvarande kommunstyrelsen i Kampong Phlouk som sa så här:

"Vi stödjer oss alltmer på ekoturism. Fiskarna använder sin vinst till att investera i båtar för att köra turister." - Srey Lee. Han var en första personen jag pratade med i Kampong Phlouk. Då tog jag honom på orden, men ni som har läst så här långt i uppsatsen vet att det inte är så. När jag pratade med fiskarna i byn så sa de att de gärna ville investera i ekoturismen, men att de hade skuld till mellanhänderna och tvingades sälja fisken till dem. Samtidigt går fångsten hela tiden ner, vilket gjorde det allt svårare att ta sig ut skulden. När jag hade varit där en vecka ungefär så träffade jag Om Chheom, som jobbar på FACT och är ansvarig för hela Tonle Sap-området. Jag frågade honom om denna paradox:

Om Chheom: *"Vi vill minska andelen fiskare och att de ska investera i ekoturism istället. Det är en säkrare inkomst som kan hjälpa dem ur fattigdomen. Varje hushåll har möjlighet att investera i turismen i liten skala, och då kan de tjäna mer pengar på den för att sedan investera mer. Vårt mål är att 90 procent av befolkningen i Kampong Phlouk ska jobba med turism år 2025."*

Leonie: *"Men folk är ju skuldsatta och har inte råd att investera i turismen, allt de kan är att fiska."*

⁸ I artikeln står att den rikaste 0,7 procent av världens befolkning är dollarmiljonärer, och enligt Hunt (2017) var Hun Sens familj värd mellan 500 miljoner och 4 miljarder dollar.

⁹ Gick man till en turistrestaurang kostar maten cirka fem dollar.

¹⁰ Egen fetmarkering

Chhoeum: "De kan investera småskaligt, även om de inte kan köpa en stor båt kan de köpa en liten båt att köra turister i. De som har råd att köpa en stor båt kommer ge de fattigare möjlighet att investera småskaligt. De kommer leverera turister som köper tjänster från de allra fattigaste. Så ska vi nå målet med att 90 procent ska arbeta med turism. De rika familjerna hjälper de fattigare."

Leonie: "På vilket sätt hjälper de rika de fattiga?"

Chhoeum: "Lokalbefolkningen har möjlighet att bland annat ha 'home-stays' där turister kan komma och bo."

Leonie: "Men för att ha ett 'home-stay' måste man investera pengar i att renovera huset så en västerlänning vill bo där."

Chhoeum: "Det ska vara ett lokalt 'home stay', man behöver inte investera i så mycket fin utrustning."

Leonie: "Men du säger ändå att man måste investera, hur ska man kunna göra det om man har skuld till mellanhänder?"

Chhoeum: "Det här är anledningen till att vi vill att de ska sluta fiska. Om de slutar fiska kommer de inte längre vara skuldsatta. De kan sälja sina fiskeredskap och få råd att investera i turismen."

Leonie: "Vilka ska de sälja till?"

Chhoeum: "Andra fiskare."

Leonie: "Om 90 procent ska sluta fiska, vilka ska de då sälja sina redskap till?"

Jag fick inget svar på det.

Inte nog med att detta synsätt fanns bland beslutsfattare och NGO:s, min uppfattning är att även de fattiga hade anammat synsättet att de var själva ansvariga för sin fattigdom. Jag såg ingen organisering, utan alla kämpade sin egen kamp mot fattigdomen. Detta kan delvis bero på att hierarkier och maktrelationer finns djupt i Kambodjas kultur. I samhällena är social stratifiering och statusskillnader viktiga. Att ha makt innebär att ha pengar, kontakter och högt uppsatta vänner. **De med makt anses ha rätt till den och de underordnade internaliserar och accepterar sin maktlöshet** (Marschke, 2005, 30f). Det enda organiseringen av fattiga för att motverka fattigdomen har varit de små spar-grupperna, som jag beskrivit på sida 19. Denna organisering handlar dock fortfarande om att de fattiga själva ska ta sig ur fattigdomen eftersom de ges möjlighet att själva spara sina pengar för att låna ut till varandra. Därför är dock summorna så små att när hushållet utsätts för en chock mot ekonomin så räcker inte pengarna för att till exempel betala för vård på sjukhus.

Jag menar dock inte att ingen kan ta sig ur fattigdomen med hjälp av entreprenörskap. Min lokala guide i Kampong Phlouk, Won Hok ky, var själv entreprenör som hade ökat levnadsstandarden i sin familj. Redan som barn lekte hon affär i skolan med killarna, och efter skolan jobbade hon med att rensa fisk och plocka sojaböner för två dollar per dag. Som tonåring övertalade hon sin bror att hjälpa mamma i hemmet så Hok ky kunde jobba istället för att göra det. Som vuxen gjorde hon experiment med att köpa och sälja fisk färsk samt förädlad för att se vad man fick bäst pris för, samt hur priserna förändras under året. Hon upptäckte att under regnperioden tjänar man mest pengar på att fiska, men under torrperioden tjänar man mer pengar på att köpa fisk, röka den och sedan sälja den. Hok ky är dock en unik person som skiljde sig från andra kvinnor (och män också för den delen) som jag pratat med. Men enligt FN:s första globala hållbarhetsmål **ska fattigdomen avskaffas helt**, i alla dess former, överallt (Globala målen, u.å.). UNICEF skriver att "Eftersom fattigdom ofta förs över från generation till generation är fattigdom för barn inte bara ett problem för det enskilda barnet, utan det befäster och förvärrar även samhällsproblem och sociala och ekonomiska ojämlikheter." (UNICEF, 2018). Världsbanken skriver att sannolikheten att göra en ekonomisk klassresa har minskat och att den är som lägst bland de fattigaste länderna

i världen. Sannolikheten ökar när länder blir rikare, men de poängterar att det inte sker automatiskt för att landets BNP ökar. För att öka chanserna för befolkningen att ta sig upp för den ekonomiska stegen ska landet göra möjligheter mer tillgängliga för alla och investera i offentlig verksamhet (Världsbanken, 2018b).

5 Till sist

I denna uppsats har jag undersökt försörjningsproblematiken i en fiskeby på Kambodjas landsbygd och vilka utmaningar som finns för att ta sig ur fattigdom. Jag har sett att familjen oftast har en huvudinkomsttagare och pappa som främst fiskar för inkomst. Även mamman förlitar sig till stor del på naturresurserna runt byn men mer diversifierat. Mamman förvaltar hemmet och dess tillgångar, vilket gör att hon får pengar om hennes barn har en inkomst. Detta gör att familjens inkomst kan bli diversifierad och därför mer motståndskraftig för chocker och stress mot försörjningen. Samtidigt hindras de ofta från att diversifiera sin ekonomi på grund av brist på tillgångar. De flesta familjer har skuld till mellanhänder för att kunna köpa fiskeredskap. I och med att fisken minskar har familjerna allt svårare att betala av skulden. Det medför svårigheter att ge sina barn skolgång, möjlighet till vård när man blir sjuk samt svårigheter att återinvestera i fisket när redskapen går sönder. De som drabbas värst är de allra fattigaste eftersom de har svårast att betala av sina skulder och därför svårare att anpassa sin försörjning, så hamnar de i en ond cirkel.

Fisken minskar på grund av vattenkraften som byggs ut i Mekongfloden, detta kan man se som en effekt av globaliseringen. De som gynnas av globaliseringen är de som är frikopplade från det lokala, de som har råd och statusen för att flytta på sig, de som bygger vattenkraftverken drabbas inte av de negativa konsekvenserna. De som gör det är däremot de som bor i Kampong Phlouk och de andra 42 miljonerna som försörjer sig från Mekongfloden och Tonle Sap. På grund av skuldsättning och fattigdom har de dock sällan möjlighet att migrera till en bättre plats.

När byborna fick dela in yrken efter klass identifierades de fattiga som de med mest skuld och de rika var mellanhänder som lånade ut pengar. Skuldsättningen gör att de har svårt att tjäna pengar eftersom mellanhänderna betalar så lite för fisken. Samtidigt finns en bild av att det är de fattiga som själva ska ansvara för att ta sig ur fattigdomen, istället för att staten ska jämna ut klyftorna. Det är en utbredd syn i Kampong Phlouk att det går att investera sig ur fattigdomen. De uppmanar att ha spargrupper där de själva får spara ihop pengar för att ge lån till varandra. De pengarna räcker dock ofta inte för utgifterna som finns. Jag har dock sett exempel på personer som har gjort investeringar och ökat sin levnadsstandard. Men alla har inte en entreprenörsanda, och enligt FN:s första hållbara utvecklingsmål ska alla ta sig ur fattigdomen.

Livelihoods är ett begrepp som försöker komma ifrån bilden av de fattiga som passiva offer. Marschke (2005, 211) skriver att alla i Kampong Phlouk "gör något" för att hantera stress och chocker mot sin försörjning. Globaliserings-begreppet snarare förstärker bilden av de fattiga som passiva offer, att makten inte ligger hos dem utan hos multinationella företag. Genom att kombinera dessa två synsätt vill jag uppnå en bredare förståelse av verkligheten. Även om de i Kampong Phlouk har det tufft så gör de såklart allt de kan för att göra det bästa av situationen. Diversifiering är den livelihood-strategi de väljer för att bli mer motståndskraftiga mot stress och chocker, men ofta kan de inte välja att diversifiera just på grund av sin fattigdom. Därför är det viktigt att se vilka strukturer de befinner sig i som fortsätter hålla invånarna i fattigdomen. För trots att man pratar om en utveckling som sker globalt, så är globaliseringens effekter ojämnt spridda över jorden. Platsen spelar mer roll än någonsin eftersom utvecklingsländerna inte får ta del av globaliseringens utveckling.

"Most people in most developing countries continue to live in grinding poverty with little real chance of escape. This is the unity that binds the diversity of the casual laborer in India, the squatter resident in Soweto, or the street hawker in Lima. All are victims of the unequal distribution of resources that the world exhibits." (Potter et. al. 32).

Därför handlar min analys inte bara om tolv familjer i Kampong Phlouk, utan deras situation kan liknas vid andras i utvecklingsländerna.

6 Litteratur och Källor

6.1 Tryckta källor

- Alm, M.** (2017) *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*. Stockholm: Forum för levande historia
- Bauman, Z.** (1998) *Globalization*. Cambridge: Polity Press.
- Chambers, R., Conway, G.** (1992) *Sustainable Rural Livelihoods: practical concepts for the 21st century*. IDS Discussion Paper 296
- Kvale, S., Brinkmann, S.** (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Marschke, M.** (2005) *Livelihood in Context: Learning with Cambodian fishers*. Diss. Manitoba: University of Manitoba
- Mehta, L., Srinivasan, B.** (2000) *Balancing Pains and Gains. A Perspective Paper on Gender and Large Dams*. Cape Town: World Commission on Dams Secretariat
- Orr, S., Pittock, J., Chapagain, A., Dumaresq, D.** (2012) Dams on the Mekong River: Lost fish protein and the implications for land and water resources. *Global Environmental Change*, Vol. 22, ss. 925-932
- Pittock, J.** (2014) Devil's Bargain? Hydropower vs. Food Trade-Offs in the Mekong Basin. *World Rivers Review*, Vol. 29, ss. 3-15
- Potter, R., Binns, T., Elliott, J., Smith, D.** (2008) *Geographies of Development*. 3 uppl. London och New York: Routledge.
- Sida's helpdesk for environment and climate change.** (2017) *Cambodia Environment and Climate Change Policy Brief*. Rapport/Sida's helpdesk for environment and climate change.
- Trandem, A.** (2014). Is the Mekong at a Tipping Point? *World Rivers Review*, vol. 29, ss. 1-15

6.2 Otryckta källor

- Adams, B.** (2012) 10,000 Days of Hun Sen, The New York Times. 31 maj. https://www.nytimes.com/2012/06/01/opinion/10000-days-of-hun-sen.html?_r=1&ref=global-home [2018-05-31]
- Chadder, D.** (2015) *Fish conservation in Kampong Phluk: an update*. Hemsida: Fisheries Action Coalition Team. Tillgänglig: <http://www.fact.org.kh/index.php/en/resource/web-story-eunsa/kampong-pluk/192-fish-conservation-in-kampong-phluk-an-update> [2018-05-31]
- Daleke, P.** (2016) Modern Historia. Hemsida: Landguiden. Tillgänglig: <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/asien/kambodja/modern-historia/> [2018-05-31]
- FACT.** (u.å.) *History and Background*. Tillgänglig: <http://www.fact.org.kh/index.php/en/about/history-and-background> [2018-05-31]
- Globala målen,** (u.å.) *Mål 1: Ingen fattigdom*. Tillgänglig: <http://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-1-utrota-fattigdom/> [2018-05-31]
- Holmes, O.** (2016) 'Stranglehold': Hun Sen rules Cambodia and his family own it, says report. *The Guardian*, 7 juli. Tillgänglig: <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/07/stranglehold-hun-sen-rules-cambodia-and-his-family-own-it-says-report> [2018-05-31]
- Hunt, L.** (2017) How Rich Are Cambodia's Hun Sen and His Family? *The Diplomat*, 7 juli. Tillgänglig: <https://thediplomat.com/2016/07/how-rich-are-cambodias-hun-sen-and-his-family/> [2018-05-31]
- International Rivers** (u.å.) Mekong Mainstream Dams. Tillgänglig: <https://www.internationalrivers.org/campaigns/mekong-mainstream-dams> [2018-05-31]
- Marazzi Sassoon, A.** (2017) The point of no return. *The Phnom Penh Post*, 1 augusti. Tillgänglig: <https://www.phnompenhpost.com/national-post-depth/cambodias-most-important-ecosystem-tonle-sap-crisis-damage-past-point-no-return> [2018-05-31]

- Nations Online** (2016) *The Human Development Index 2016*. Tillgänglig: http://www.nationsonline.org/oneworld/human_development.htm [2018-05-31]
- Neate, R.** (2017) Richest 1% own half the world's wealth, study finds. *The Guardian*, 14 november. Tillgänglig: <https://www.theguardian.com/inequality/2017/nov/14/worlds-richest-wealth-credit-suisse> [2018-05-31]
- Wall Street Journal** (2017) Cambodian Strongman Hun Sen Says 'Don't Be Jealous' of His Longevity. *Wall Street Journal*, 6 september. Tillgänglig: <https://www.wsj.com/articles/cambodias-leader-plans-to-stay-in-office-for-next-decade-1504688173> [2018-05-31]
- Sida** (2018) *Om fattigdom*. Tillgänglig: <https://www.sida.se/Svenska/sa-arbetar-vi/Detta-ar-svenskt-bistand/om-fattigdom/> [2018-05-31]
- Sida** (2017) *Utvecklingen i Kambodja*. Tillgänglig: <https://www.sida.se/Svenska/Har-arbetar-vi/Asien/Kambodja/Utvecklingen-i-Kambodja/> [2018-05-31]
- Sokhean, B., Kijewski, L.** (2017). Opposition party dissolved, Hun Sen turns on civil society. *The Nation*, 29 november. Tillgänglig: <http://www.nationmultimedia.com/detail/opinion/30332757> [2018-05-31]
- Transparency International** (2016) *Corruption Perceptions Index 2016*. Tillgänglig: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 [2018-05-31]
- UNESCO.** (U.å.) *Angkor*. Tillgänglig: <https://whc.unesco.org/en/list/668> [2018-05-31]
- UNICEF** (2018) *Viktigt att bryta barns fattigdom*. Tillgänglig: <https://unicef.se/fakta/fattigdom> [2018-05-31]
- UNICEF** (u.å.) *Cambodia*. Tillgänglig: <https://data.unicef.org/country/khm/> [2018-05-31]
- Världsbanken**, (u.å.) *Understanding Poverty*. Tillgänglig: <http://www.worldbank.org/en/understanding-poverty> [2018-05-31]
- Världsbanken** (2018a) *Poverty*. Tillgänglig: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview> [2018-05-31]
- Världsbanken** (2018b) *Fair Progress? Economic Mobility across Generations Around the World*. Tillgänglig: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/publication/fair-progress-economic-mobility-across-generations-around-the-world> [2015-05-31]